

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 23 (2023), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2023

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je vpisan v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije, je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

MARIJAN PREMOVIČ: The Medieval Tradition in the Ideology of the Karadordevič Dynasty	293
<i>Srednjeveška tradicija in ideologija Karadordevičev</i>	
JURIJ PEROVŠEK: Karadordeviči in slovenske politične stranke 1918–1941	313
<i>The Karadordevičs and Slovenian Political Parties, 1918–1941</i>	
TAMARA GRIESSER-PEČAR: Slovenska katoliška cerkev in Karadordeviči	361
<i>Slovenian Catholic Church and the Karadjordjevič Dynasty</i>	
ANDREJ RAHTEN: Zunanjepolitični koncept kneza Pavla	397
<i>Foreign Policy Concept of Prince Paul Karadordevič</i>	
DARJA KEREC: Karadordeviči in Prekmurje	427
<i>Karadjordjevičs and Prekmurje</i>	
MIRA MILADINOVIČ ZALAZNIK: S srbskim patriarhom Gavrilom pri Windisch-Graetzih o Jugoslaviji pod žezlom Karadordevičev	459
<i>The Serbian Patriarch Gavriilo at Windisch-Graetz Family Discusses Yugoslavia Under Karadordevič's Scepter</i>	
IVAN SMILJANIČ in PETER MIKŠA:	
" Bronasti lik Največjega Jugoslovena ": javni spomeniki Karadordevičem na Slovenskem.....	489
<i>"Bronze Figure of the Greatest Yugoslav": Public Monuments to the Karadordevič Dynasty in Slovenia</i>	
BOŽO REPE: Karadordeviči in vladarska ideologija pri Slovencih	529
<i>The Karadordevičs and the Ruler's Ideology Among Slovenes</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 565

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors 569

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2023-13

S srbskim patriarhom Gavrilom pri Windisch-Graetzih o Jugoslaviji pod žezlom Karadorđevićev

Mira Miladinović Zalaznik

Dr., redna profesorica v pokoju, raziskovalka
Inštitut *Nove revije*, Zavod za humanistiko
Vodovodna 101, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: mira.miladinovic-zalaznik@institut-nr.si

Izvleček:

Prispevek, napisan na podlagi primarnih in sekundarnih virov, člankov v dnevnem tisku, dokumentov iz Arhiva Republike Slovenije ter memoaristike, obravnava odnose med dinastijo Karadorđević in rodbino Windisch-Graetz, ki je 600 let živela na Slovenskem ter dobila svoj plemiški predikat po kraju bivanja Slovenj Gradec (Windisch-Graetz). Tematizira čas po razpadu Habsburške ter nastanku južnoslovanske monarhije in medvojno ter povojno obdobje po letu 1945. Osredotoča se na do sedaj neznano dvanajstdnevno zborovanje v Postojni marca 1945, ki se ga je udeležil srbski patriarh Gavril. Razpravljali so o prihodnji jugoslovanski koalicijski vladi.

Ključne besede:

Karadorđevići, Windisch-Graetzi, Ivan Hribar, srbski patriarh Gavril Dožić, koalicijska vlada

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 23 (2023), št. 2, str. 459–488, 105 cit., 5 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek nemški)

Uvod¹

Študija je rezultat arhivskega raziskovanja ob uporabi primarne, sekundarne literature, dnevnega tiska in memoaristike. Če se na tem mestu osredinim na memoare, velja poudariti, da temeljijo na osebnih spominih avtorja. Podajajo dogajanja iz prve roke pa tudi reakcije na videnja sodobnikov oz. oponentov.² Ne da bi se hotela z žanrom ukvarjati natančneje, naj nakažem, da ni nujno, da so zanesljivi ali nepristranski, niti ni potrebno, da se to od avtorja pričakuje. Njihov namen je, dogajanje osvetliti z vidika udeleženca neke epohe in izpostaviti njegovo osebno stališče. Ilustrirajo ali dopolnjujejo tisto, kar se o zadevi ve ali bi se rado dodatno izvedelo. Tako omogočajo diferencirano kritično recepcijo. Od avtobiografije se razlikujejo po tem, da se ne osredinjajo na lastno osebo, pač pa na dogodke zgodovinskih in političnih razsežnosti, kot se jih avtor spominja in jih dojema.

O dinastiji Karadorđević in rodbini Windisch-Graetz so bile napisane tehtne razprave. Iveljić in Preinfalk v študiji "From the Habsburg to the Karadorđević Dynasty. The Position of Croatian and Slovenian Nobility in the Yugoslav State" analizirata položaj slovenskega in hrvaškega plemstva po razpadu Habsburške monarhije ter nastanku kraljevine pod žezlom Karadorđevićev. Ugotavljata, da se je nižje plemstvo lažje prilagajalo spremembam od višjega zlasti takrat, kadar se je njegov položaj spremenil tako radikalno kot v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Stari plemiški nazivi so bili odpravljeni, obsežno zemljiško posest plemičev je 1919 dodatno načela agrarna reforma.³

Sara Špelec v monografiji "*Zaboga, saj sem vendar jaz na pol Slovenec!*" *Naš najdražji gost kralj Aleksander I. Karadorđević v slovenski časopisni zapuščini (1918–1934)* tematizira naš odnos do kralja Aleksandra na osnovi objav v dnevnem tisku. Prispeva tako k diferencirani recepciji Aleksandra, ki ga slovenska javnost dojema pretežno kot diktatorja in tlačitelja ljudskih množic, kakor tudi k analizi dnevnega tiska pri oblikovanju javnega mnenja.⁴

V memoaristiko spadajo spomini Lotti Henley Windisch-Graetz (1925–2021)⁵ *Granny's Stories*. Ob izidu skoraj 80-letna Konjičanka jih je napisala, da

¹ Prispevek je nastal v okviru projekta J-4631: *Hermenevitični problem razumevanja človeške eksistence in koeksistence v epobi nabilizma*, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS (ARIS).

² Ivan Hribar je v delu svojih spominov reagiral na objave Frana Erjavca *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem* (1928) in Frana Šukljeta *Iz mojib spominov I. – III.* (1929).

³ Iskra Iveljić in Miha Preinfalk, "From the Habsburg to the Karadorđević Dynasty. The Position of Croatian and Slovenian Nobility in the Yugoslav State", *Acta Histriae* 30, št. 1 (2022), str. 185–214.

⁴ Sara Špelec, "*Zaboga, saj sem vendar jaz na pol Slovenec!*" *Naš najdražji gost kralj Aleksander I. Karadorđević v slovenski časopisni zapuščini (1918–1934)* (Ljubljana, 2017).

⁵ Lotti, rojena v Slovenskih Konjicah, je spoznala Anthonyja Henleya (1921–1987), ki se je med II. svetovno vojno boril v Evropi in Afriki, kot britanskega častnika 1945 v Trstu, kjer sta se 1947 poročila. L. 1950 se je priključil britanski obveščevalni službi MI5. Po moževi smrti se je zaposlila kot prevajalka v britanski tajni obveščevalni službi za zunanje zadeve MI6.

bi svoje doživljanje II. svetovne vojne in družinskega življenja na naših tleh v pisni obliki ohranila svojemu rodu, ki živi razkropljen po vsem svetu (Anglija, Avstralija, Avstrija, Italija, Kanada, Nemčija, Švica, ZDA).⁶

Monografija Hannesa Stekla in Marije Wakounig *Windisch-Graetz: Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert* je plod dela z arhivskimi viri. Podaja socialno ter zgodovinsko študijo tako avstrijskega plemstva v letih razcveta meščanstva (1850–1930) kakor tudi knežje rodbine v izzivih časa. Knezi so se sicer še vedno ukvarjali s politiko, vojsko in dvorno službo, vendar so se ozirali tudi po tistih virih preživetja, ki so bili bliže meščanstvu.⁷

Tanja Žigon se v študiji *Grad Haasberg in knezi Windischgraetz* osredinja na mlajšo vejo rodbine, ki je tesno povezana z baročnim gradom Haasberg/Hošperk. Na osnovi dunajskih arhivskih dokumentov in virov v slovenskih muzejih, ob uporabi memoaristike, tematizira zadnje generacije, ki so živele pri nas do konca II. svetovne vojne.⁸

Po požigu Hošperka je Hugo-Vinzenz Windisch-Graetz (1887–1959), diplomirani ekonomist, doktor političnih ved in glava rodbine, napisal *Unsere Familiengeschichte*. V delu rekonstruira, oprt na spomine, ne pa na rodbinski arhiv, ki je bil med požigom Hošperka uničen, družinsko zgodovino. Uvodoma se odziva na trditve nekaterih poklicnih historiografov, ki niso bili nujno enaki misli in tolmačenj o njeni zgodovini kot rodbina sama.⁹

Rodbina Windisch-Graetz je, kot navaja Granda v temeljitem geslu v *Slovenskem biografskem leksikonu* (1986), med najuglednejšimi v Habsburški monarhiji in najstarejšimi na Slovenskem. Njene korenine segajo v 11. stoletje.¹⁰ Priimek je v rabi od 13. st., ko se ga "po kraju Slovenj Gradec /.../ prvič omeni na Štaj. /.../ V sorodu so s števil. najuglednejšimi srednjeevrop. rodbinami"¹¹, tudi habsburško. Oton Weriand (1873–1952) se je 23. januarja 1902 poročil z nadvojvodinjo Elizabeto Marijo Avstrijsko (1883–1963), edinko prestolonaslednika Rudolfa (1858–1889). Franc Jožef (1830–1916), ki je zvezi sprva nasprotoval, se je želji vnukinje uklonil. Otona je celo povzdignil v

⁶ Lotti Henley Windisch-Graetz, *Granny's Stories* (s. l., 2002) (dalje: Henley, *Stories*).

⁷ Hannes Stekl in Marija Wakounig, *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert* (Wien–Köln–Weimar, 1992).

⁸ Tanja Žigon, *Grad Haasberg in knezi Windischgraetz* (Logatec, 1992) (dalje: Žigon, *Grad Haasberg*).

⁹ Hugo Windisch-Graetz, *Unsere Familiengeschichte* (Bolzano, 1959), str. 9–12 (dalje: Windisch-Graetz, *Familiengeschichte*).

¹⁰ Windisch-Graetz, *Familiengeschichte*, str. 9–12.

¹¹ Stane Granda, "Windischgrätz", *Slovenska biografija*, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi841332/#slovenski-biografski-leksikon>, pridobljeno 2. 11. 2022 (dalje: Granda, *Windischgrätz*).

osebni knežji stan. Zakon ni bil srečen, zakonca sta se ločila 1919¹² oz. 1924¹³ ter razporočila 1948.

Slovensko eksistenco si je rodbina ustvarila s prodajo imetja v Spodnji Avstriji, na Češkem in Moravskem. Kupnino je naložila v posestva na Štajerskem in Kranjskem. Državni poslanec v kmečki kuriji knez Ernest Ferdinand Werand (1827–1918)¹⁴ je od briksenskih škofov kupil posest na gorenjskem Bledu, kjer je zrastel dvorec Seebach – ime je dobil po potoku Jezernica.¹⁵ V socialistični Jugoslaviji smo gradu, ki je bil ena številnih Titovih rezidenc, rekli Vila Bled.

Skoraj četrt stoletja po smrti patriarha Gavrila Dožića (1881–1950) so v Parizu (Richelieu) v cirilici izšli *Memoari patrijarha srpskog Gavrila* (1974), ki zajemajo čas od 1925 do 1945. Za objavo jih v nobeni obliki, v kateri so od takrat izhajali v Franciji, Srbiji¹⁶ ali Črni gori, ni uredil patriarh Gavril, pač pa njegovi zaupniki oz. sodelavci. Pariško izdajo je izbral in uredil patriarhov bratranec pravnik Mitar Đaković (1911–1991) s pomočjo Gavrilovega nečaka Dušana Dožića (1903–1994). Ne en ne drug nista vedela, da je ženska, ki je Đakoviću iz Jugoslavije prinašala gradivo za knjigo, delala za Službo državne varnosti.¹⁷ Zaradi takšnih in podobnih spremljevalnih okoliščin se mnenja krešejo celo o tem, ali je spomine Gavril pisal sam ali ne. Dejstvo je, da so pomemben vir informacij ob nujnem upoštevanju kompleksnosti spominskega vira kot takega:

Memoare patrijarha srpskog Gavrila ne treba čitati izolovano ili kao otkrivanje apsolutnih istina, a istraživači bi trebalo da ih koriste sa oprezom i uz stalni napor kako bi proverili da li su dati argumenti koherentni /.../ Pružaju živu sliku i o svom autoru i o vremenu u kome je delovao /.../ Treba ih koristiti sa oprezom i uz kritičku distancu i validaciju, ali ih je nemoguće odbaciti kao izvor.¹⁸

¹² "Petznek, Elisabeth Erzherzogin Elisabeth Marie", dostopno na: <http://www.dasrotewien.at/seite/petznek-elisabeth-erzherzogin-elisabeth-marie>, pridobljeno: 14. 3. 2023. Priimek Petzner je nosila po poroki (1948) z učiteljem, šolskim ravnateljem, od 1945 do 1947 predsednikom računskega sodišča ter socialdemokratom Leopoldom Petznom (1881–1956). *Rdeča* nadvojvodinja, kot so ji kasneje izrekli ne zaradi rusih las, ampak političnih preferenc, se je včlanila v avstrijsko socialdemokratsko stranko.

¹³ "Elisabeth Marie Petznek", dostopno na: https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Elisabeth_Marie_Petznek, pridobljeno: 14. 3. 2023.

¹⁴ Kranjski Slovenci so ga na to mesto izvolili dvakrat (1880, 1885) (Granda, *Windischgrätz*).

¹⁵ Katarina Mohar, *Vila Bled* (Ljubljana, 2016), str. 9–10 (dalje: Mohar, *Vila Bled*).

¹⁶ Milan Mladenović (ur.), *Memoari Patrijarha srpskog Gavrila* (Beograd, 1990) (dalje: Mladenović, *Memoari*).

¹⁷ Radmila Radić, "O *Memoarima patrijarha srpskog Gavrila Dožića* kao o istorijskom izvoru". Besedilo je pripravljeno kot predgovor k novi izdaji knjige *Memoari patrijarha srpskog Gavrila*. Avtorici se zahvaljujem za poslana članek in monografijo o patriarhu Gavrilu ter kolegialno pomoč, ki ni samoumevna.

¹⁸ Prav tam.

Leta 2006 je izšla temeljita znanstvena monografija Radmile Radić *Život u vremenima: Patrijarh Gavrilo (Dožić) 1881–1950*. Njena odlika je poleg natančnosti obravnavanih osebnosti, tem in obdobja tudi to, da je avtorica črpala iz primarne in sekundarne literature, spominov, dnevnikov, biografij, potopisov, zapisov in časopisnih člankov. Uporabljala je do tedaj neznane ali nedostopne vire državnih in zasebnih institucij, med katerimi so Arhiv Jugoslavije (Beograd), Arhiv Srbije (Beograd), Zgodovinski arhiv Beograda, Arhiv Srbske akademije znanosti in umetnosti, Arhiv Svete arhijerejske sinode, National Archive, Foreign Office London, Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Berlin) in Arhiv majorja kraljeve vojske, pučista in emigranta Nikole Kosića (1907–2004). Izsledke je podprla tudi s pogovori z nekaterimi akterji vojno-povojnega obdobja, med drugim z Milovanom Djilasom (1911–1995).¹⁹

Pavle Kondić je ob šestdeseti obletnici smrti patriarha Gavrila izdal monografijo *Živimo u svetinji i slobodi*. Objavil je patriarhove izbrane spise, poslanice, pridige, pisma in zapise.²⁰

Vsem navedenim objavam je skupno, da ne omenjajo postojnskih marčevskih dogodkov iz leta 1945. Zakaj o dvanajstdnevem zborovanju pri Windisch-Graetzih v Postojni ni pisal patriarh, ni znano, se pa sme domnevati, da o tem pisati v takratni Jugoslaviji ni bilo pametno ne zanj ne za še žive zborovalce. Ljudi s(m)o zapirali še 1976 (in kasneje) zaradi *zapisanega* v dnevnikih, ki niso bili niti objavljeni niti namenjeni objavi.²¹ Zakaj o tem ni pisal Hugo Windisch-Graetz, se prav tako ne ve. Možno je, da so bili njegovi razlogi podobni patriarhovim, saj nekdo, ki je po vojni živel v Trstu ali drugje po Evropi, ni bil varen pred Ozno oz. Udbo skoraj do razpada samoupravnne Jugoslavije²², kar nenazadnje dokazuje usoda njegovega brata Gottlieba (1899–?).

Med vojnama

Dogodki, ki jih obravnavam, niso izolirano dogajanje, ampak koreninijo v času tik pred koncem vélike vojne, ko so Južni Slovani Habsburške monarhije usta-

¹⁹ Radmila Radić, *Život u vremenima. Patrijarh Gavrilo (Dožić) 1881–1950*. Drugo prošireno i dopunjeno izdanje (Beograd, 2011) (dalje: Radić, *Život u vremenima*).

²⁰ Pavle Kondić, *Živimo u svetinji i slobodi – izabrani spisi i dokumenti Patrijarba srpskog Gavrila Dožića* (Beograd, 2010).

²¹ Sodnik Franc Miklavčič (1921–2008) je bil v okviru druge gonje proti Evardu Kocbeku (1904–1981) obsojen na pet let in osem mesecev zapora. Škodili mu niso samo stiki s pesnikom, pač pa to, da je Udba pri njem našla skrite dnevniške zapise o samostojni Sloveniji. Obsojen je bil na pet let in osem mesecev zapora, pozneje so mu kazen znižali na dve leti in šest mesecev (Igor Omerza, *Kocbek, Pabor, Jančar in Udba. Prilebna ozadja propadla socialistične Slovenije* (Ljubljana, Bohinjska Bistrica, 2022), str. 54).

²² Prim.: Igor Omerza, *Udba in akcija Sever* (Ljubljana, 2020); Igor Omerza, *Klič i U za umor* (Celje, 2014).

novili Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Čez dober mesec ji je sledila razglasitev Kraljevine (troedinega naroda) Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki ji je vladal, verjetno ne samo zato, ker je bil zmagovalec, kralj Peter I. Karađorđević (1844–1921). Njegov prvorojenec Jurij (1887–1972) je v napadu besa do smrti pretepel služabnika. Dne 14. marca 1909 je od nasledstva odstopil. Mlajši Aleksander (1888–1934) je postal prestolonaslednik in 1921 nasledil očeta. Dejansko je od vsega začetka vladal novi državi on, sprva kot regent.

Slovenci smo bili ponosni na ustanovitev južnoslovanske države, ki se je – kar se je zgodilo prvič zgodovini – v svojem imenu sklicevala na nas. Politik, bančnik, diplomat, publicist in dolgoletni ljubljanski župan Ivan Hribar (1851–1941)²³ je narodovo občutje ubesedil takole: "Za nas so posledice zgodovinskega potresa epohalne. *Slovenec državotvoren element, slovenski jezik državni jezik, bela Ljubljana rezidenca kralja jugoslovanske krvi /.../ Srbi, Hrvati in Slovenci en narod, tvorec eno ter isto nedeljivo državo!*"²⁴

V zavesti, da je Ljubljana eno rezidenčnih mest nastale države Južnih Slovanov, je Hribar začel za kralja iskati primerno rezidenco. Stopil je v stik s politiki in prestolonaslednikom ter iniciiral akcijo, "da bi Slovenija na način, po katerem bi širši krogi sploh ne bili prizadeti, poklonila svojemu vladarju *kak grad na svojem ozemlju kot kronski dar*".²⁵ Nad to zamislijo niso bili navdušeni vsi slovenski politiki, izrecno so ji nasprotovali "takozvani skrajni nacionalisti".²⁶ Minister za socialno politiko oz. trgovino in industrijo dr. Vekoslav Kukovec (1876–1951) je šel celo tako daleč, da je od Hribarja v pismu zahteval, naj pri priči ustavi "nadaljevanje akcije za kronski dar".²⁷

Medtem ko so se Karađorđevići po I. svetovni vojni v novi državi povzpeli na prestol Južnih Slovanov, so se Windisch-Graetzi po razpadu Avstro-Ogrske znašli v dveh državah v težavah: v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev ter v Italiji, ki so ji od 13. oktobra 1922, ko je Benito Mussolini (1883–1945) postal najmlajši premier v italijanski zgodovini, vladali fašisti. Windisch-Graetzi se po razpadu Habsburške monarhije niso odločili za prodajo svojega imetja (kar so nekoč že storili, da bi prišli na Slovensko), pač pa za to, da ostanejo tam, kjer so. Tako je en del njihovega imetja ostal na Slovenskem v novo nastali južnoslovanski monarhiji. Drugi del, ki je bil na tistem delu slovenskega etničnega ozemlja, s katerim so zavezniki poplačali Italiji njeno zadržanje med veliko vojno, pa je pristal v Italiji.²⁸

²³ Igor Grdina, *Ivan Hribar. "Jedini resnični radikalec slovenski"* (Ljubljana, 2010).

²⁴ Ivan Hribar, *Moji spomini. II. del* (Ljubljana, 1984), str. 449. Poudaril I. H. (dalje: Hribar, *Moji spomini*).

²⁵ Hribar, *Moji spomini*, str. 453. Poudaril I. H.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Prav tam.

²⁸ Pri nas krožijo govorice, da so Windisch-Graetzi po koncu I. svetovne vojne z zvezami vplivali na določitev meje med Italijo in Kraljevino SHS. Vprašanje je, kaj so od tega imeli – dvolastništvo življenje bolj zamota kot olajša.

Pogled na grad Hošperk/Haasberg ok. leta 1850 (avtor avstrijski slikar Franc Kurz zum Thurn und Goldstein) (*Wikimedia Commons*)

Meja med Italijo in SHS je potekala tik ob gradu Hošperk:

After the First World War, Haasberg stood absolutely astride the new border between Italy and Yugoslavia. When people walked in the park behind the house, they came face to face with the frontier guards. Opapi used to say that the frontier ran between his and Omami's bed.²⁹

Prvi posredni stiki Windisch-Graetzov s Karadordeviči segajo v zgodnje povojno obdobje.³⁰ Takrat so "z uredbo z dne 21. julija 1919" določili "kriterij[e] agrarne reforme".³¹ Oton Windisch-Graetz si je v

²⁹ Henley, *Stories*, str. 43.

³⁰ Sorodstveno so se povezali 1990, ko se je glava rodbine, knez Mariano Hugo (1955), veleposlanik Suverenega malteškega viteškega reda v Sloveniji, poročil s potomko rodbine Habsburško-Lotarinške, Sophijo (1959), pranečakinjo grške in danske princeze Olge (1903–1997), soproge kneza Pavla Karadordeviča (1893–1976).

³¹ France Kresal, "Gozdna veleposest ob likvidaciji agrarne reforme 1933 in problem socialne varnosti njenih nameščencev", *Zgodovinski časopis* 51, št. 2 (1997), str. 205–220, tu str. 205.

Schloss Seebach (Jezernica) – Windisch-Graetzov dvorec na Mlinem (Wikipedia)

času, ko je nova država začela izvajati agrarno reformo /.../ prizadeval, da bi rodbinska posestva v čim večji meri še naprej ostala v njihovi lasti. Pri pogajanjih z agrarno direkcijo mu je bilo v korist, da je govoril slovensko in imel jugoslovansko državljanstvo.³²

Med iskanjem kronskega daru je postal Hribar pozoren na okoliščino,

da prodaja *Oton Windischgratz* svojo vilo na Bledu. Takoj stopim v dogovor z njim. Pri tem mi povedo, da se je njegova blejska vila že kralju samemu tako dopadla, da je dal vprašati, če je na prodaj. Izvem pa še več. Na vprašanje kraljevih posredovalcev imenoval je ceno 16,000.000 kron; leti pa so mu prišli z insinuacijo, naj zahteva 20,000.000 kron, češ, da mora prepustiti njim 4,000.000 kron za posredovanje. Oton Windischgratz – kavalir starega kova in poštenja – odklonil je z indignacijo to po njegovem pojmovanju nezaslišano zahtevo, katero je meni naznanil s pooblastilom, da smem o njej obvestiti kralja. – "Določil sem ceno 16,000.000 kron", dejal mi je, "za toliko je vila na prodaj in za toliko jo dam. Na ovinkarstvo se ne razumem in tudi razumeti nečem". – Dne 3. marca 1922

³² Mohar, *Vila Bled*, str. 14.

Dvorec Suvobor (*Wikipedia*)

pridobil sem prodajalca, da je prerušil vsakršna druga pogajanja in dogovoril sem z njim preliminarno pogodbo za nakup njegove vile z namenom, da bodi ona kronski dar Slovenije.³³

Nekateri slovenski politični krogi so nad to Hribarjevo akcijo negodovali, kar se je razvedelo tudi v Beogradu. Ministrski svet, ki je kombiniral po svoje in zasledoval lastne politične interese, je Hribarja povabil na sejo. V odsotnosti premiera Nikole Pašiča (1845–1926) so sprejeli sklep, da se Hribarju

prepove vse nadalnje udejstvovanje v započeti smeri, češ da naj si kralj kupi Windischgraetzovo vilo sam, ali pa naj mu jo kupi država. Ker pa so gospodje ministri v svoji seji od mene izvedeli, koliko denarja imam za kronski dar že nabranega, odnosno zagotovljenega, bil je minister prosvete *Svetozar Pribičević* tako ljubezniv naznaniti mi, naj ta denar izročim njegovemu ministerstvu, češ, da že ono potem ukrene, v kakšne namene naj se porabi.³⁴

³³ Hribar, *Moji spomini*, str. 454.

³⁴ Prav tam, str. 454–455. Poudarki I. H.

Hribar se ni ogrel za ministrovo željo, pač pa je denar, ki ga darovalci kljub spremenjenim okoliščinam niso zahtevali nazaj, marveč so ga pooblastili, naj z njim razpolaga po svojem preudarku, porabil drugače. Vsoto "375.000 dinarjev [je] daroval društvu 'Narodna galerija' v Ljubljani s pogojem, da jo shrani in svoje dni uporabi za temeljno glavnico pri gradnji poslopja za bodočo slovensko akademijo upodabljalajočih umetnosti v Ljubljani."³⁵

Med bivanjem kraljevskega para na Bledu je postal Suvobor kot "letna kraljeva rezidenca na Bledu /.../ v soboto 29. julija definitivno kraljeva last. Pogodbo sta podpisala osebni tajnik Vlado Petrović - Njeguš in doktor Karel Triller³⁶ kot pravni zastopnik bivšega lastnika kneza Otona Windischgraetza."³⁷ *Slovenec* se je dokopal do podatka o kupnini: "Z Bleda nam poročajo, da je kralj kupil iz lastnih sredstev dvorec 'Suvobor', v katerem sedaj prebiva, za 16 milijonov kron."³⁸

Vprašanje je, za koliko časa je prodaja nepremičnine okrepila proračun Windisch-Graetzov. Zaradi agrarne reforme so izgubili del imetja, zvečine gozdov, ki so bili poglavitni vir zaslužka. Prodaja lesa, kolikor ga je ostalo v njihovi lasti, zaradi poceni sovjetskega lesa, ki je takrat preplaval evropski trg, tudi sicer ni bila več donosna. Tako so rodbinski člani z diplomami iz ekonomije, elektrotehnike in gozdarstva s pomočjo tržaškega svaka, poslovneža Leonidasa Economa di San Serffa (1874–1952), ki je predlagal, naj jo zasnujejo kot družinsko delniško družbo, razvili lastno lesno-predelovalno industrijo (žage, lesene vezane plošče).³⁹

³⁵ Prav tam, str. 455.

³⁶ Karel Triller (1862–?) je imel lastno odvetniško pisarno od 1. 3. 1900 do 20. 5. 1926 (*Seznam vseh odvetnikov vpisanih v OZS od leta 1918 do leta 2018*, dostopno na: <https://www.odv-zb.si/odvetniska-zbornica/imenik/seznam-vseh-odvetnikov-vpisanih-v-ozs-od-leta-1918-do-leta-2018/>, pridobljeno 18. 4. 2023).

³⁷ "Gradič Suvobor", *Jutro*, 3. 8. 1922, št. 181, str. 7.

³⁸ "Nakup kraljevega dvorca na Bledu", *Slovenec*, 3. 8. 1922, št. 166, str. 3. Do 1923 so v kraljevini SHS uporabljali več valut: dinar, perper, bolgarski lev in avstro-ogrske krono, ki je ostala edino uradno plačilno sredstvo v precejšnjem delu nove države. Leta 1920 je krono zamenjala dinarska (jugoslovanska) krona v razmerju štiri krone za en dinar. Kupnina za blejski dvorec je v dinarjih znašala 4.000.000. Leta 1923 je dinar postal edino plačilno sredstvo na južnoslovanskih tleh. Prim.: *Od krone do dinarja*, dostopno na: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/slovenci-zacenjajo-se-novi-casi-1918-1932/>, pridobljeno 9. 3. 2023. Za dolar je bilo 1922 treba odšteti 75,4 dinarja. Kralj je za dvorec v protivrednosti plačal približno 53.050,3979 dolarjev. Prim.: Jože Šorn, "Cene in mezde ter gospodarski položaj industrijskega delavstva na Slovenskem neposredno po prevratu", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, št. 1–2 (1967), str. 233–235, tu str. 233.

³⁹ Prim.: Hrvoje Ratkajac, *Industrializacija in prostor: Severni Jadran med Avstro-Ogrsko, Italijo in veliko gospodarsko krizo (1900–1940)* (Koper, 2015), str. 143, op. 89 (dalje: Ratkajac, *Industrializacija in prostor*). Za podjetje SCLABSA/SICLA Ratkajac za l. 1928 navaja, da je "zaposlovalo v povprečju 126 delavcev, kar je polovica vseh zaposlenih v lesni industriji /.../ v občini Postojna". Prav tam, op. 94, str. 145. Iz zaplenjenih tovarn Windisch-Graetzov na Notranjskem so po koncu II. svetovne vojne med drugim nastali Lesonit v Ilirski Bistrici in Javor v Pivki.

II. svetovna vojna

Jugoslavija je 25. marca 1941 na Dunaju podpisala pristop k trojnemu paktu. Kakor je poročal *Mariborer Zeitung*, je ob tej priložnosti ministrski predsednik Dragiša Cvetković izjavil: "Das Haupt und fast einzige Ziel der Außenpolitik Jugoslawiens war und ist, dem jugoslawischen Volk den Frieden zu erhalten und seine Sicherheit zu stärken".⁴⁰ Del vojske je pristopu nasprotoval in izvedel državni udar. Knezu Pavlu, ki se je zavzemal za pristop k paktu, so odvzeli regentstvo. Mladoletnega prestolonaslednika Petra (1923–1970) so s podporo patriarha Gavrilu, ki je puč blagoslovil, razglasili za polnoletnega: "Kralj Peter II. [je] prevzel vladarsko oblast /.../ mandat za sestavo vlade [je] dal armijskiemu generalu Dušanu S. Simoviću". Mladi kralj je nagovoril prebivalstvo ter svoj "proglas za narod" končal z besedami: "Z vero v Boga in v bodočnost Jugoslavije pozivam vse državljane in vse oblasti v državi, da vrše svojo dolžnost do kralja in domovine".⁴¹ *Slovenski narod* je poročal o manifestacijah v podporo puču v Beogradu: "Naval množic je tako silen, da je skoraj onemogočen promet /.../ Že ob 7. zjutraj so se zlivale cele reke množic, žensk, otrok, dijakov, delavcev in uradnikov /.../ proti središču mesta".⁴² Manifestacije so bile tudi v Ljubljani:

Kmalu že se je pričela na raznih krajih v mestu zbirati zlasti akademska mladina. /.../ Manifestantje, ki se jim je po ulicah pridružila velika množica ostalega občinstva, so krenili nato na Kongresni trg ter pred spomenik blagopokojnega kralja Aleksandra Zedinitelja. Pred spomenikom so ponovno zapeli državno himno, nato pa je stopil na podstavek akademik, ki je prečital iz "Slovenskega Naroda" kraljevi proglas.⁴³

Na splošno se je o vojni v sami državi v Ljubljani poročalo zadržano, kakor da bi bila kakšna dobro varovana državna tajnost. O kapitulaciji po nekajdnevnih bojih je *Slovenski narod* 18. aprila 1941 poročal z izbranimi besedami: "Vrhovno poveljstvo nemške armade poroča, da je jugoslovanska vojska sinoči prenehala z boji".⁴⁴ Kapitulacija *lastne* vojske je bila objavljena kot sporočilo poveljstva *sovražne* armade, odeto v pomirjujočo formulacijo o *končanju bojnega stanja*. *Marburger Zeitung* je čisto drugače, namreč v zmagovalnem tonu objavil, da je Srbija kapitulirala in vsa jugoslovanska armada položila orožje: "Das gesamte jugoslawische Heer streckt die Waffen – Die Kapitulation tritt

⁴⁰ "Ministerpräsident Cvetković erklärt", *Mariborer Zeitung*, 26. 3. 1941, št. 70, str. 1.

⁴¹ "Kralj Peter II. prevzel vladarsko oblast", *Slovenski narod*, 27. 3. 1941, št. 70, str. 1.

⁴² "Neprestane manifestacije v prestolnici", *Slovenski narod*, 27. 3. 1941, št. 70, str. 1.

⁴³ "Manifestacije v Ljubljani", *Slovenski narod*, 27. 3. 1941, št. 70, str. 2.

⁴⁴ "Predaja jugoslovanske vojske", *Slovenski narod*, 18. 4. 1941, št. 88, str. 1.

heute mittags in Kraft"⁴⁵. *Slovenski narod* je dan pozneje poročal o Hribarjevi smrti, ki je ljudi gotovo pretresla: "Včeraj je umrl nenadne smrti eden največjih Slovencev".⁴⁶ O tem, da je nekdanji župan Ljubljane napravil samomor, ni poročal nihče, kaj šele, da bi navedel vzrok zanj.

Peter II. se je z vlado zatekel v Črno goro.⁴⁷ Da je od tam emigriral v Atene, pozorni bralec ugotovi iz skope informacije v *Slovenskem narodu*, ki kraljevega odhoda ne interpretira kot emigracijo:

Jeruzalem, 22. apr. P. (Bolg. Tel. Ag.) Kakor javlja agencija OFI, je prispel semkaj kralj Peter II. v spremstvu ministrskega predsednika Simovića, drugega podpredsednika in zunanjega in dvornega ministra. Kralj in spremstvo so potovali v Jeruzalem iz Aten v letalu. Na poti iz Aten v Aleksandrijo je bilo letalo napadeno ter je bil eden izmed ministrov ubit.⁴⁸

Da so na 2. zasedanju AVNOJ-a 29. 11. 1943 kralju prepovedali vrnitev v domovino, so vedeli krogi blizu komunistom. V okupirani državi se o tem seveda ni smelo poročati. Da je na 3. zasedanju AVNOJ-a 29. 11. 1945 ustavodajna skupščina DFJ odpravila monarhijo, je bilo objavljeno, vendar ne v *Slovincu*, ki je prenehal izhajati 27. aprila 1945, niti v *Slovenskem narodu*, ki je zadnjič izšel 30. aprila 1945, ali v *Jutru*, ki od 4. maja 1945 ni več izhajal,⁴⁹ pač pa na več straneh *Slovenskega poročevalca*.⁵⁰ Kralju so bile odvzete vladarske in državljanske pravice ter imetje. Pripadniki dinastije so bili razglašeni za državne sovražnike.⁵¹

Windisch-Graetze, ki so na slovenskih tleh živeli šest stoletij, kar je dlje od marsikoga na našem ozemlju, ne glede na plemiško ali neplemiško poreklo, imamo še danes za tujce.⁵² Revolucionarji jih niso imeli samo za tujce nemškega porekla in nasprotnike, ampak za zastopnike našega *sovražnega* tabora. Proti njim in njihovemu imetju so začeli ukrepati med vojno. Tudi nemški okupatorji niso bili naklonjeni rodbini in so zasedli Hošperk: "Most of the time, the house

⁴⁵ "Serbien hat kapituliert!", *Marburger Zeitung*, 18. 4. 1941, št. 87, str. 1.

⁴⁶ "Ivan Hribar", *Slovenski narod*, 19. 4. 1941, št. 89, str. 2.

⁴⁷ Radić, *Život u vremenima*, str. 358.

⁴⁸ "Kralj Peter II. v Jeruzalemu", *Slovenski narod*, 22. 4. 1941, št. 91, str. 1.

⁴⁹ Nemški dnevnik je v svoji zadnji številki na edini strani, ki je izšla, odet v črno sporočil, da je naš firer padel za Nemčijo, medtem ko vojska drži svoj položaj ("Unser Führer für Deutschland gefallen", *Marburger Zeitung*, 2. 5. 1945, št. 122 a, str. 1).

⁵⁰ "Živela republika!", *Slovenski poročevalec*, 1. 12. 1945, št. 191, str. 1.

⁵¹ Ta ukrep ni veljal za princa Jurija in princeso Heleno (1884–1962), ki jima niso odvzeli državljanstva in konfiscirali imetja. Jurij je do smrti živel v Beogradu, kjer se je menda občasno sprehajal tudi z maršalom.

⁵² O našem odnosu do plemstva na naših tleh, o ustanavljanju institucij ter uporabi slovenščine v njih prim. Stane Granda, *Pot v samoslovenstvo* (Ljubljana, 2022), str. 30–38.

Danes porušeni mavzolej ob gradu Hošperk med pogrebom Huga von Windisch-Graetza (zasebna last avtorice)

was occupied by a series of German regiments".⁵³ Partizani so ga 27. marca 1944 požgali: "The partisans looted a lot of stuff and then set the house on fire. They poured petrol onto each floor and set everything alight. When local people from the village tried to put the blaze out, they stopped them".⁵⁴ Ogenj so podtaknili na tretjo obletnico demonstracij proti pristopu Jugoslavije k trojnemu paktu, ki jih niso organizirali komunisti, pač pa so konec dneva na njih so-protestirali. V Hošperku živčnega diplomiranega elektroinženirja Eduarda (1891–1976) so s hčerko Wilhelmino (1930–2021)⁵⁵ odvedli v gozd, od koder so storilci in žrtvi opazovali goreči grad. Čez čas sta smela na pogorišče. Zgorelo

⁵³ Henley, *Stories*, str. 110.

⁵⁴ *Prav tam*, str. 111.

⁵⁵ *Njen tast, grof Heinrich von Degenfeld-Schonburg* (1890–1978), je bil vzgojitelj in dosmrtni zaupnik poslednjega avstrijskega prestolonaslednika Otta von Habsburga (1912–2011). Zato ga je Joseph Roth (1894–1939) skušal pridobiti za to, da bi Otta 1938 v krsti pritihotapili na Dunaj, ga tam razglasili za cesarja ter tako Avstrijo rešili pred Hitlerjem (David Bronsen, *Joseph Roth. Eine Biographie* (Köln, 1974), str. 481–482). Do tega seveda ni prišlo, je pa Roth 16 dni pred anšlusom s ponarajenim potnim listom res pripotoval na Dunaj, da bi se z Ottovim pooblastilom srečal s kanclerjem Kurtom Schuschniggom (1897–1977) in ga prepričal, naj odstopi v korist Habsburžana. Rothu se ni posrečilo prodreti do kanclerja. Pač pa mu je dunajski policijski predsednik Michael Skubl (1877–1964), ki je bil hkrati državni tajnik v uradu zveznega kanclerja za vprašanja varnosti in varovanja, svetoval, naj se nemudoma vrne v Pariz, kar je Roth, ki je bil Jud, tudi storil. Posebna ironija usode je hotela, da je bil to tisti Skubl, ki je zadnja leta monarhije v Ljubljani "bdel" nad Ivanom Cankarjem (1876–1918) in Ivanom Hribarjem, ki ga je dal zapreti (Hribar, *Moji spomini*, str. 106–116).

je poslopje, od inventarja, dragocenih slik, knjig in rodbinskega arhiva pa vse tisto, česar partizani pred požigom niso naropali.⁵⁶ Podrli so monumentalno kapelo z grobnico, kjer je bilo pokopanih 20 "članov mlajše (kranjsko-štajerske) linije" ter "neoznačeni"⁵⁷ otroški krsti. Požar je uničil 600 let slovenske rodbinske zgodovine. Ko so proti Eduardu inscenirali še sojenje, se je umaknil v Cedas pri Trstu. V Šentpetru na Krasu, kot se je takrat reklo Pivki, so v skladišču svoje tovarne do konca vojne živele od mladosti slepa žena Alexandra (1899–1945) in štiri hčerke.

Windisch-Graetzi so kljub svetovnonazorskim razlikam podpirali partizane z denarjem, zdravili, orožjem ter informacijami gospodarskega in političnega značaja. Na Notranjskem so bili najaktivnejši glava rodbine Hugo-Vinzenz, njegov mlajši brat Gottlieb (dipl. ing. gozdarstva) ter Hugov sin Maks (1914–1976). Gottlieb je partizanom pomagal tudi tako, da je osebno prevažal funkcionarje OF v svojem avtu mimo nemških straž iz Postojne v Trst in nazaj.⁵⁸ Njega je Ozna zaprla dvakrat, prvič "v prekucniških dneh maja 1945"⁵⁹ v Postojni. Dne 12. maja 1945 je bil po posredovanju Hugove soproge "Lotti in Muckija /.../ osvobojen".⁶⁰ Odšel je k bratu Eduardu v Cedas. Naslednjega dne ga je "tisti partizan, ki ga je dan prej v Postojni izpustil, zvabil v tržaško stanovanje na pogajanja z nekim jugoslovanskim majorjem". Pogajali naj bi se o reaktiviranju žag na Notranjskem, pri čemer "mu je jugoslovanski major naznanil, da se lahko pogovarjajo samo v Postojni na kraju samem". Hkrati mu je "s častno besedo zagotovil",⁶¹ da ga bo iz Postojne pripeljal nazaj. Ker je Gottlieb, ki se je med veliko vojno boril kot častnik avstro-ogrske vojske, verjel častni besedi jugoslovanskega majorja, se je z avtom odpeljal v Postojno, kjer pa ni smel izstopiti. Odpeljali so ga v Ljubljano in zaprli.⁶²

O Windisch-Graetzi v Postojni in patriarhu Gavrilu se je našel oznovski dokument, ki je nastal kot pričevanje, zaslisanje ali zapis. Izročen mi je bil v enostranskem nedatiranem tipkopisu, kjer so na koncu strani natipkani prii-

⁵⁶ Henley, *Stories*, 40. Pri nas trdovratno krožijo govorice, da so rodbinski arhiv spravili na varno ali partizani, preden so grad zažgali, ali pa Windisch-Graetzi, kar oboji zanikajo. Potomka rodbine Wilhelmine von Degenfeld je ob obisku Slovenije skupaj z veliko skupino sorodnikov 2016 prepoznala nekaj hošperškega pohištva v Predjamskem gradu.

⁵⁷ Windisch-Graetz, *Familiengeschichte*, str. 198–199.

⁵⁸ Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1931, fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (RZNS SRS) 1918–2004, MF.

⁵⁹ Windisch-Graetz, *Familiengeschichte*, str. 185.

⁶⁰ Prav tam. Lotti – Leontine, roj. Fürstenberg (1892–1979), Mucki – Maximilian-Anton (1914–1976) sin, ki ga oznovski dokument imenuje Maks. Njegov brat dvojček Hugo Maximilian, ki je bil v italijanski vojski, je 22. 8. 1942 izgubil življenje v letalski nesreči nad Rimom (Žigon, *Grad Haasberg*, str. 67).

⁶¹ Windisch-Graetz, *Familiengeschichte*, str. 183–184.

⁶² Verodostojnost Hugovih navedb o v Trstu ugrabljenem bratu Gottliebu in o nekaterih drugih, zlasti v prisilnih delavnicah zaprtih Slovincih, potrjuje dokumentacija iz Arhiva Slovenije.

mek, ime in partizansko ime – vse troje podpisano, kar dopušča domnevo, da je besedilo izgotovil in / ali pa tipkopis podpisal Vladimir Mankoč Tatjan.⁶³ Po vsebini sodeč, je zapis nastal septembra 1945 ali kasneje in je za Windisch-Graetze ugoden. Zaznamek "Erno" dovoljuje domnevo, da je bil namenjen Albertu Svetini (1915–2008). Ko so Gottlieba zaprli, je bil takratni namestnik načelnika Ozne za Slovenijo, Ivana Mačka Matije (1908–1993), ki je hotel biti na dan osvoboditve v Ljubljani, še v Postojni. O Gottliebu je v pričevanjih zapisal:

Windischgraetza so aretirali. Kaj je bilo z njim, ne vem točno. V literaturi [sic!] sem opazil, da je bil v oznovskem zaporu. Mislim, da so zanj posredovali Američani ali Angleži in so ga izpustili.⁶⁴ V Ozni so se zanimali, kako se je obnašal. Windischgraetz je imel ogromno gozdov nad Postojno, svoje hleve, konje pa delavce, ki so prevažali les. Vsi so ga hvalili. Potem ne vem, kako je bilo to urejeno.⁶⁵

Iz dokumentov Arhiva Republike Slovenije, Zgodovinskega arhiva Ljubljane, italijanskih, britanskih in ameriških arhivov, ki jih poznam, izhaja, da je bilo "to urejeno" tako, da Gottlieb ni bil izpuščen, kot piše Svetina, pač pa da je 1946 izginil.⁶⁶

V zvezi z Mankočevim dokumentom se zastavlja vprašanje njegove integralnosti, prirejenosti in/ali (ne)popolnosti. O agentu Mankoču ni veliko znanega, niti to ne, kdaj in kje je bil rojen. Ve se, da je bil tigrovec, ki so ga na drugem tržaškem procesu (2.–14. decembra 1941) kot slušatelja trgovske akademije obsodili na 12 let zaporu.⁶⁷ Kdaj in kako se je priključil odporniškemu gibanju, ni znano. Po oznovskem dokumentu sodeč, je vsaj nekaj časa deloval v Trstu in bil privržen OF. Na spletu dostopna informacija navaja, da je bil Josipov sin, po narodnosti Slovenec, iz občine Postojna, okraj Koper, Ljudska republika Slovenija. Datum rojstva je nerazumljiv ("130010"). Prijela ga je "UDB-a FNRJ 230650" (morda 23. junija 1950). Doletela ga je "administrativna" kazen "24 (mesec[ev])".⁶⁸ Ob izpu-

⁶³ ARS, AS 1931, RSNZ SRS, MF. Razločno berljiv je zgolj podpis Tatjan.

⁶⁴ "Literature" o aretaciji Windisch-Graetza ni, razen če je imel Erno v mislih oznovske dokumente, ki jih je poznal. Res pa je, da so zanj posredovali tako iz Anglije kakor tudi iz Amerike, med drugimi Edward Wood, 1st Earl of Halifax (1881–1959), takrat britanski veleposlanik v ZDA. To je Svetina očitno vedel.

⁶⁵ Albert Svetina, *Od osvobodilnega boja do banditizma* (Ljubljana, 2011), str. 190. Neodgovorjeno ostaja vprašanje, ali je to vse, kar je vedel o Gottliebovi usodi.

⁶⁶ Mira Miladinović Zalaznik, "Auf der Suche nach Gottlieb Fürst Windisch-Graetz", v: *Europa östlich des Westens. 30 Jahre der Transition. Quo vadis? / Europe East of West. 30 Years of Transition. Quo vadis?*, ur. Mira Miladinović Zalaznik in Dean Komel (Ljubljana, 2021), str. 231–264.

⁶⁷ France Škerl, "Drugi Tržaški proces", *Zgodovinski časopis* 25, št. 1–2 (1971), str. 31–45, tu str. 39; prim. tudi: Marijan F. Kranjc, *TIGR – abc seznam članov tajne protifašistične in revolucionarne organizacije na Primorskem*, dostopno na: <https://vojastvo-military.si/wp-content/uploads/TIGR-KONČNI-SEZNAM.pdf>, pridobljeno: 9. 11. 2022.

⁶⁸ *Goli otok u ime naroda*, dostopno na: <http://goliotok.uimenaroda.net/sr/lice/7735/>, pridobljeno: 9. 11. 2022.

Srbski patriarh Gavril
(Wikipedia Commons)

stitvi nedoločljivega datuma "12025", je bil izročen "UDB-[i] NR Slovenije". Umrli je 43-leten za posledicami zaprtja in mučenja na Golem otoku.⁶⁹

---

⁶⁹ Prim.: Milan Gregorič, "Kako se je pisalo in kako se še piše Tigru", *Vipavska*, 3. 2. 2021, dostopno na: <https://vipavska.eu/2021/02/03/kako-se-je-pisalo-in-kako-se-se-pise-tigru/>, pridobljeno: 9. 11. 2022. Več o TIGR-u: Gorazd Bajc, "Plačanci – agenti / špijoni zahoda: Primer retorike povojnih jugoslovanskih oblasti glede pomena in vloge TIGR-a in ocene britanskih obveščevalnih služb", *Acta Histriae* 15, št. 1 (2007), str. 261–276. Več o Golem otoku: Renato Podbersič, "Goli otok v zgodovinski zavesti", v: *Goli otok po sedemdesetih letih*, ur. Manca Erzetič (Ljubljana, 2021), str. 103–118; Mira Miladinović Zalaznik, "Dolžnost spomina – Goli otok danes", v: *Goli otok po sedemdesetih letih*, ur. Manca Erzetič (Ljubljana, 2021), str. 53–66.

Mankoč, ki se je po lastnih navedbah pri Windisch-Graetzih udinjal kot inštruktor slovenščine, v zapisu navaja, da so mu "popolnoma hrom in slep" Hugo, Maks in Gottlieb v času, ko je bil v Trstu ilegalec, dostavljali informacije političnega in gospodarskega značaja. Preskrbeli so mu tudi denar, ki ga zaradi hajke ni mogel prevzeti. Maks mu je

[o]mogočil prisostvovanje sprejemu patrijarha Gavrila in ostali[h] zastopnikov našega sovražnega tabora ob priliki, ko so navedeni zborovali v mesecu marcu leta 1945 v Postojni in sicer kjer so razpravljali o ustanovitvi koalicijske vlade. To zborovanje je trajalo dvanajst dni za časa katerih sem s prinčevo pomočjo lahko dokaj sigurno in nemoteno vršil svoje delo.⁷⁰

Do sedaj zgodovinsko neznan podatek je, da so pri Windisch-Graetzih v Postojni tik pred koncem vojne s srbskim patrijarhom Gavrilom celih dvanajst dni zborovali o politični usodi kraljevine. Dožić je imel, še preden je postal patrijarh, redne stike z Aleksandrom. Leta 1934 ga je iz Črne gore pospremil na ladjo v Marseille. Bil je nasprotnik pristopa Jugoslavije k trojnemu paktu,⁷¹ o čemer v njegovih spominih beremo: "Mi smo sve činili što smo mogli da uradimo, u zajednici sa političkim i nacionalnim predstavnicima srpskog naroda, da bismo onemogućili potpisivanje kobnog Pakta sa silama Osovine."⁷² Obveščen je bil o vojaškem udaru,⁷³ ki ga je istega dne blagoslovil: "Noćasnji akt spasao je čast našeg naroda, i mi možemo samo blagosloviti ovo delo."⁷⁴ To je storil, čeprav mu je eden kraljevih namestnikov povedal, da bo posledica demonstracij vkorakanje Nemčije. Po radiu je nagovoril duhovščino in prebivalstvo:

Pred našim narodom je vstalo te dni spet usodno vprašanje: komu carstvo? Davi ob zori je božja previdnost odgovorila na to vprašanje. Po božjem blagoslovu je bil spet deležen narod, da v slogi in svobodi doživi ta dan. Vstal je nosilec naših narodnih idealov. Vstal je naš mladi, mili kralj Peter II., sin Viteškega in mučeniškega Aleksandra I. /.../ Slava in hvala Bogu! Ponižajmo se vsi pred Bogom. Če je Bog z nami, kaj nam morejo ljudje? Če je njegova volja, da živimo v svobodi,

⁷⁰ ARS, AS 1931, RSNZ SRS, MF.

⁷¹ Po zasedanju vlade 20. 3. 1941 je "patrijarh Gavriilo /.../ dobio poziv da dode u Dvor /.../ i rekao knezu Pavlu da se on protivi pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu", kar je ponovil tudi še 23. 3. 1941 (Radić, *Život u vremenima*, str. 349).

⁷² Mladenović, *Memoari*, str. 166.

⁷³ "Pešadijski major Nikola A. Kosić zabeležio je da su 27. marta oko pet časova ujutro došla u Glavni generalštab dva kaludera, po nalogu patrijarha, da 'čestitaju generalu Simoviću na preduzetoj noćasnjoj akciji'. Istog jutra, po izvršenju puča, general Dušan Simović nazvao je telefonom patrijarha Gavrila i obavestio ga o prilikama" (Radić, *Život u vremenima*, str. 351–352).

⁷⁴ Prav tam, str. 355.

bomo živeli in rasli, če naj umremo za svobodo, kakor so umirali milijoni naših prednikov, bomo umrli.⁷⁵

Patriarha so Nemci, ki so se zavedali njegovega vpliva in zvez, po odhodu vlade in kralja, ki se jim Gavriilo na begu ni hotel pridružiti, je pa kralja pred odhodom 14. aprila 1941 blagoslovil,⁷⁶ v Črni gori 25. aprila 1941 zaprli. Zasliševali so ga in selili iz enega hišnega pripora v drugega. Skupaj z vladiko Nikolajem Velimirovičem (1880–1956) je bil v Jugoslaviji pod nemško kontrolo do septembra 1944, ko so ga preko Budimpešte in Dunaja odvedli v koncentracijsko taborišče Dachau. Sam ni niti vedel, kje je, pač pa mu je lokacijo razkril sozapornik, ki so mu ga dodelili za prevajalca.⁷⁷ V Dachauu je bil od začetka oktobra do začetka decembra 1944, ko so ga odvedli v Schliersee in nato na Dunaj, ki so ga zavezniki takrat bombardirali. Tu se je sestal z Milanom Nedićem (1878–1946), Dimitrijem Ljotićem (1891–1945) in Milanom Aćimovićem (1898–1945), ki je bil zastopnik Draže Mihailovića (1893–1946) in posrednik pri Hermannu Neubacherju (1893–1960).⁷⁸ Na sestanku so nameravali sestaviti vlado, vendar si je Nedić premislil. Od Nemcev je zahteval, naj se dogovorijo še z Angleži, s čimer pa se ni strinjal Aćimović, ki se je bal, da bi Nemci v Bosni ne podpirali več četnikov. Med bivanjem na Dunaju, nadzorovale so ga nemške, oznovske in zavezniške obveščevalne službe, je Gavriilo od Nemcev, ki so se bali, da ne bi stopil v stik z Angleži, zahteval, naj ga izpustijo. Prav tako je zahteval, naj iz internacije oz. ujetništva izpustijo vse duhovnike in menihe.⁷⁹

Kdaj točno sta patriarh in vladika prišla na Goriško, ni jasno. Po nekaterih podatkih januarja 1945⁸⁰, po drugih 31. marca 1945, ko naj bi v Gorico oz. Sv. Peter (Šempeter) prišla prek Celovca in Vrbe ob Vrbskem jezeru.⁸¹ Očitno je pravilnejši datum njegovega prihoda prvi.⁸²

Na Primorskem so bile razmere ob Gavrilovem prihodu zamotane. Tu se je poleg partizanskih enot od novembra 1944 zadrževal Ljotić. Zbiral je vojake, ki naj bi se povezali z enotami generala Vlasova (1901–1946) in skupaj z njimi ustanovili močno protikomunistično armado. Po zmagi naj bi upravljali z osvo-

⁷⁵ Cit. po: "Nosilec narodnih idealov". Govor pravoslavnega patriarha Gavrila", *Jutro*, 28. 3. 1941, št. 74, str. 2.

⁷⁶ Radić, *Život u vremenima*, str. 358. Kralj in vlada so se na pot podali 15. 4. 1941 preko Nikšića.

⁷⁷ Prav tam, str. 439–440.

⁷⁸ Bil je nacionalsocialist, nekaj časa po anšlusu župan Dunaja, sicer lesni industrijalec.

⁷⁹ Radić, *Život u vremenima*, str. 443–444.

⁸⁰ Prav tam, op. 275, str. 446.

⁸¹ Če upoštevamo dokument, ki ga hrani ARS, je bolj verjetno, da je prišel januarja in šel po sestanku pri Windisch-Graetzih tudi na Koroško, kjer se je med drugim srečal z generalom Globočnikom. S Koroške se je vrnil na Goriško.

⁸² Znan je patriarhov obisk štaba Srbskega prostovoljskega korpusa v Postojni, ki ga je 19. 4. 1945 nagoovoril.

bojenim ozemljem ter pripeljali v državo Petra II., pri čemer naj bi jim pomagali Angleži in Američani. Ljotić, ki se je povezal z Mihailovičem in Nedićem, je imel posebne načrte tudi za patriarha. Postal naj bi predsednik vlade, kar pa je odklonil. Aprila 1945 so se na Primorskem in okoli Trsta zadrževale četniške enote (2000), Ljotićevi prostovoljci (3000) in enote dalmatinskega popa Momčila Đujića (6000). Patriarh se je tudi tu srečeval z Ljotićem, ki je na poti v Gorico 23. aprila 1945 umrl v prometni nesreči⁸³ v Dobravljah pri Ajdovščini.

O zborovanju pri Windisch-Graetzih lahko s pomočjo dejstev ugibamo. Verjetno ni pretirano trditi, da patriarh Gavrilko, človek nagle jeze in eksplozivnega temperamenta, krepih izrazov in manevrskih sposobnosti, ni bil nekdo, s čigar posredovalno vlogo pri sestavi jugoslovanske koalicijske vlade bi se bilo komunistično vodstvo strinjalo. Prav tako se ne zdi verjetno, da bi se on hotel pogajati s komunisti, kaj šele, da bi jih v vladi upošteval. Imel jih je za protinarodne elemente, ki delujejo peklensko, "kako što je pakleni pokret nekakvog Tita Broza i njegovih pristalica našoj napačenoj otadžbini."⁸⁴

Kdo točno so bili tisti "*predstavniki našega sovražnega tabora*", ki jih omenja Mankoč in so uživali patriarhovo zaupanje ter se udeležili srečanja pri Windisch-Graetzih, iz meni dostopnih dokumentov ni razvidno. V oznovskem zapisu da misliti formulacija o "navedenih" predstavnikih sovražnega tabora. Morda je beseda mašilo, morda pa so predstavniki poimensko navedeni v kakšnem drugem dokumentu ali delu dokumenta, ki meni ni dostopen.⁸⁵ Malo verjetno namreč je, da bi Mankoč pri tem mislil na tiste tri tržaške pomorske prevoznike, ladjarje in trgovce, ki jih navaja: Cosuliche, Tripkoviche⁸⁶ in Economa. Te tri družine so v gospodarstvu Trsta od 19. stolatja dalje igrale pomembno vlogo, kar se v Trstu ve še danes, v politiki pa ne.⁸⁷

Ob upoštevanju okoliščin smemo domnevati, da se postojnskega zborovanja niso udeležili samo Ljotić, Nedić in Aćimović, ki so se zadnje mesece vojne tako ali tako nenehno srečevali, pač pa še kdo drug. Zborovalci so v koalicijsko vlado, ki so jo načrtovali v Postojni, verjetno predlagali politike iz vlade v izgnanstvu, ki so imeli stike s kraljem in zahodnimi zavezniki. Vanjo so morda želeli pritegniti predstavnike meščanskih krogov iz države, ne pa komunistov ali njihovih privržencev. Gotovo je tudi, da Gavrilko samega sebe, če so ga znova predlagali, ni videl na mestu predsednika vlade. Temu predlogu se ni uklonil ne

⁸³ Radić, *Život u vremenima*, str. 447–448. Pokopan je bil v Gorici.

⁸⁴ Prav tam, str. 430.

⁸⁵ Indikativno je, da mi ARS kljub več prošnjam ni omogočil vpogleda v ohranjeno dokumentacijo v tej zadevi.

⁸⁶ Ratkajac, *Industrializacija in prostor*, str. 142.

⁸⁷ Ladjedelnarji Cosulich / Kozulić so bili s Cresa, danes Hrvaška, in so od 1857 delovali v Trstu. Ladjarji Tripkovich / Tripković so 1895 prišli v Trst iz Kotorja, danes Črna Gora. Družina Economo je 1872 prišla preko Budimpešte v Trst, izhaja pa iz Soluna, Grčija.

prej ne pozneje. Odprto ostaja vprašanje, kdo od Slovencev se je udeležil zborovanja in kateri Slovenec je bil predlagan v koalicijsko vlado. Prav tako odprto ostaja vprašanje, ali se je tega zborovanja aktivno udeležil kdo od Windisch-Graetzov, mogoče Gottlieb, ki so ga 13. maja 1945 oznovci v Trstu ugrabili in privedli v Slovenijo. Postojnsko zborovanje ni nepomembno. O sestavi koalicijske vlade so se istega meseca pogovarjali tudi revolucionarji, ki

so 7. marca 1945 v Beogradu sestavili enotno vlado Demokratične federativne Jugoslavije, ki s četrtno ministrov iz t. i. meščanskega tabora nikakor ni izražala razmerja "fifty-fifty", dogovorjenega za Jugoslavijo med Churchillom in Stalinom v Moskvi 9. oktobra 1944.⁸⁸

O tem, da so se zahodni zavezniki takrat živo zanimali za usodo povojne Jugoslavije, priča okoliščina, da je še "konec marca 1945 britanski poslanik v Beogradu poročal, da moč domobranstva v Sloveniji narašča, da popularnost partizanov pada".⁸⁹

Po izbruhu miru

Da je bil Gavriilo pri zaveznikih dobro zapisan, lahko domnevamo brez ostanka dvoma, sicer bi mu avgusta 1945 angleške oblasti, katerih obveščevalne službe so ga spremljale tako kot Ozna, ne dovolile oditi v London (ostal je 15 dni) in tam krstiti prestolonaslednika – Petrovega prvorojenca Aleksandra. Nekako v tistem času so ga v Parizu tudi znova predlagali za premierja nove jugoslovanske vlade.

V ključna politična dogajanja konec vojne vpletene strani so se zavedale stanja duha in razmerja sil v Jugoslaviji. Prizadevale so si ukrepati vsaka v svoj prid. Patriarhu in sogovornikom pri Windisch-Graetzih v Postojni je šlo za ohranitev Karadorjevičeve Jugoslavije, revolucionarnim oblastem za ustanovitev socialistične države pod vodstvom komunistične partije. Oblast je za dosego svojega cilja uporabljala vsa revolucionarna sredstva, legitimisti pa tista, ki so jih (z)mogli. Kdo je v svojih prizadevanjih zmagal, se ve. Kdo je bil na čigavi strani tudi.

---

⁸⁸ Tone Ferenc, "Priprave na konec vojne", v: *Slovenija v letu 1945*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana, 1996), str. 7–36, tu str. 24.

⁸⁹ Boris Mlakar, "Domobranstvo in konec vojne", v: *Slovenija v letu 1945*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana, 1996), str. 37–44, tu str. 38. Dobro bi bilo vedeti, na katero obdobje se ta ocena nanaša. Možno je, da so do podobnih informacij dostopali tudi postojnski zborovalci.

Patriarh Gavrilko, ki bi bil po koncu vojne lahko odšel v Grčijo, Turčijo, Ameriko, celo v Sovjetsko zvezo, se je oklevaje podal v domovino. Titovi Jugoslaviji je bilo veliko do tega, da se vrne, ker je veljal za antifašista in patriota, med ljudmi pa za mučenca. Njegova vrnitev, s katero so se strinjali tudi v SZ,⁹⁰ bi režimu pomagala urediti odnose s Srbsko pravoslavno cerkvijo, katere del je ostajal zvest kraljevini. Hkrati bi revolucionarjem dvignila ugled, saj jim v svetu niso šteli v dobro, da patriarh živi v emigraciji.⁹¹ Na Gavrilko se je s pomočjo revolucionarnega ministrstva za zunanje zadeve 14. junija 1945 obrnila tudi sinoda Srbske pravoslavne cerkve s prošnjo, naj se vrne. Bolni patriarh (kap, roka, ledvice, črevesje, prostata, vid, pritisk) je z vrnitvijo odlašal. Skrbel ga je razkol jugoslovanskih politikov v emigraciji in dejstvo, da so zavezniki nehali podpirati Mihailovića. V povojnih mesecih je pod budnimi očmi zavezniških obveščevalnih služb in Ozne/Udbje potoval po Evropi (Anglija, Francija, Italija, Švica, Avstrija, Češkoslovaška). V začetku januarja 1946 je Udbe o njem zabeležila:

svojim lukavstvom prikrivati će uvijek (kao i Dr. Maček) svoje prave misli, osjećaje u odnosima prema našim odgovornim faktorima. Znači uvijek dok živi (a živjet će užasno dugo, jer je zdrav ko dren) bit će nepouzdan. Kako je 'organski' reacioner, monarhista, šoven, to će uvijek biti i nezadovoljan progresivnim razvojem političkih, socijalnih i ekonomskih prilika.⁹²

Septembra 1946 je patriarh v Pragi zaprosil za jugoslovanski vizum. Da ga je hitreje dobil, je poskrbel minister za notranje zadeve Aleksandar Ranković (1909–1983), ki mu je metropolit Josif (1878–1957), čeprav je vedel, da bo po patriarhovi vrnitvi njegov vpliv v Cerkvi bistveno manjši, na avdienci 15. oktobra 1946 rekel: "[J]a Vas molim i preporučujem Vam, da ne činite nikakve smetnje povratku Njegove Svetosti i lično Vas uveravam, da ćete Vi s njim lakše izaći na kraj, nego sa ikim od nas, pa i sa mnom".⁹³ Patriarh je prispel v Beograd 14. novembra 1946. Tu je 7. maja 1950 umrl.

Karadordevići o svoji usodi niso odločali sami. Odločale so jugoslovanske revolucionarne oblasti, čemur zavezniki niso nasprotovali. V Demokratično Federativno Jugoslavijo se niso smeli vrniti, odvzeli so jim državljske pravice in imetje. Po razpadu jugoslovanskega samoupravnega totalitarizma po meri človeka je Aleksander Karadordević (1945), krščenec patriarha Gavrilko, 1991

⁹⁰ Radić, *Život u vremenima*, str. 495.

⁹¹ Prav tam, str. 476–492.

⁹² Cit. po prav tam, str. 480.

⁹³ Radić, *Život u vremenima*, str. 498. Ker je srbska pravoslavna cerkev ostala brez prihodkov, je Josif 1946 ustanovil zavod za izdelavo sveč. Leta 1950 so ga brez sojenja zaprli, kasneje je bil priprt v samostanu Žiča.

prišel v Srbijo in se kasneje tam naselil. Leta 2001 je skupščina Federativne republike Jugoslavije njemu in članom rodbine vrnila jugoslovansko državljanstvo.⁹⁴ Vrnili so del odvzetega premoženja.

Windisch-Graetzom ni uspelo nič od tega. Šeststo let so po svoji izbiri živeli na Slovenskem, tu so bili posestniki, industrialci, častniki, akademsko izobraženi sodržavljani, intelektualci z zvezami v Evropi ter Ameriki in tesnimi stiki s katoliško Cerkvijo. Kljub lastnemu odporu proti nacionalsocializmu na naših tleh, tudi v navezi z Britanci, kljub podpori partizanom, kljub odporu plemiških sorodnikov proti okupatorju, jim tega revolucionarne oblasti niso ne priznale ne štele v dobro. Biti legitimist ni bilo modro, še zlasti ne, če si bil lojalen Karadordevičem. Svojo držo so plačali z Gottliebovim življenjem, z življenji petih sorodnikov, z življenji pri njih zaposlenih in njihovih sorodnikov (med njimi otroka) ter zaseženim premoženjem, vse to na slovenskih tleh.⁹⁵ Danes se smejo vračati na obisk in pri nas pomagati ljudem v stiski. Kot tujci.

Kako je teklo po maju 1945 življenje pre-ostalih? S pre-ostalimi združenimi močmi, brez izgnanih, likvidiranih ali utišanih tradicionalnih gospodarskih, kulturnih in intelektualnih elit, smo gradili državo delavcev in kmetov. Le-ta je po izbruhu miru zakorakala v novo štetje, ki se je začelo z ničlo. Bogatašem, Nemcem in okupatorjevim sodelavcem je bilo zaplenjeno premoženje.⁹⁶ Sodstvo se je ukvarjalo s procesi, kot sta bila Nagodetov proces (1947)⁹⁷ ali dahavski procesi (1947–1949), izvajali so se izvensodni poboji. Ubite so odstranili na skritih mestih⁹⁸. Ljudi so zapirali v koncentracijska taborišča⁹⁹, tudi na Golem otoku in Grgurju.¹⁰⁰ Smernice razvoja so se glasile: "Jasno je treba postaviti, kaj lahko trpimo v imenu demokracije in česa ne moremo trpeti v imenu socializma. Za nas demokracija ni abstraktna politična fraza, temveč stvar, ki ima

⁹⁴ Igor Grdina, "Karadordeviči. E-enciklopedija Slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti", dostopno na: <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/karadordevici/>, pridobljeno: 28. 3. 2023. Po slovenski osamosvojitvi se je Janez Drnovšek (1950–2008) prizadeval za ureditev odnosov in odprtih vprašanj med Slovenijo in nekdanjo dinastijo (prav tam). Karadordeviči, ki so od Slovenije zahtevali Brdo, ker da je bilo njihova zasebna last, Slovenijo tožijo pred evropskim sodiščem za človekove pravice.

⁹⁵ Mira Miladinović Zalaznik, "Nepartizanski odpor proti okupatorju na Slovenskem. Primer plemiške družine Maasburg in sorodnikov", *Annales, Ser. Hist. sociol.* 29, št. 4 (2019), str. 645–660.

⁹⁶ Milko Mikola, *Zaplemba premoženja v Sloveniji v obdobju 1943–1952* (Celje, 1999).

⁹⁷ Ljubo Sirc, *Dolgo življenje po smrtni obsodbi* (Ljubljana, 2010).

⁹⁸ Renato Podbersič, ml., "Represija nad nasprotniki revolucije na Primorskem", v: *Nasilje vojnih in povojnih dni*, ur. Nevenka Troha (Ljubljana, 2014), str. 139–155; Renato Podbersič, ml., "Žrtve revolucije med Romi na Slovenskem", v: *Revolucionarno nasilje, sodni procesi in kultura spominjanja. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta*, ur. Mateja Čoh Kladnik (Ljubljana, 2014), str. 78–94; Jože Možina, *Slovenski razkol. Okupacija, revolucija in začetki protirevolucionarnega upora* (Ljubljana, 2022).

⁹⁹ Angela Vode, *Skriti spomin*, ur. Alenka Puhar (Ljubljana, 2004); Milko Mikola (ur.), *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji. II. del* (Ljubljana, 2008).

¹⁰⁰ Aplenc Andrej, "Dvakrat na Golem otoku", v: *Goli otok po sedemdesetih letih*, ur. Manca Erzetič (Ljubljana, 2021), str. 9–17.

konkretno vsebino v socialističnem družbenem odnosu".¹⁰¹ V duhu proslulega gesla "kultura in prosveta naša bo osveta" smo se odrekli latinščini in grščini v šolah, se šli usmerjeno izobraževanje – ki je bilo ob vseh realnih tegobah takšnega šolanja tudi neprevedljiv izraz – ter hoteli v šole vpeljati skupna jedra. Slednjemu so se uprli celo nekateri "organizirani" Slovenci. Prenašali pa smo razne oblike združenega dela, tozde, sozde in pozde, ki smo jih skušali vpeljati celo na univerzi.

Ker odločevalci v novi državi niso znali, zmogli ali hoteli zagotoviti zdravega in konkurenčnega gospodarskega razvoja, je dežela samoupravnega totalitarizma neučinkovito funkcionirala. Zato je zdržema in za državljane boleče hirala.

Leta 1991 je SFRJ zaradi ekonomskih težav, ki so mednarodno močno odmevale in povzročale v krogih simpatizerjev demokratičnega socializma nemalo začudenja, propadla. Tako se je tudi primerilo, da so Slovenci drugič v svoji kulturni zgodovini stopili skozi vélika vrata v svetovno literarno zgodovino. Prvič jih je tjakaj popeljal že omenjeni avstrijski pisatelj Joseph Roth, ki jim je v romanih *Radetzkyjeva koračnica* (1932) in *Kapucinska grobnica* (1938)¹⁰² namenil vlogo protagonistov. Štel jih je za med vsemi ljudstvi najzvestejše podanike Habsburške monarhije. Drugič jih je popeljal v beli svet prav tako avstrijski avtor, delno celo slovenskih korenin, Peter Handke. Poznejši nobelovec je v vlogi sanjača v drobni knjižici, ki je naletela na velikanski odmev mednarodne skupnosti in nam takrat ni bila v podporo, slavil slovo od zasebne devete dežele, ki ni imela veliko skupnega z našo realnostjo. Tako tudi zaradi singularnosti Handkejevih spominjanj ta knjiga še danes učinkovito ponazarja, kam lahko privedejo memoari in kako je z njihovo nepristranskostjo.¹⁰³ Istega leta 1991 je Handkeju kritično in mednarodno odmevno odgovoril Drago Jančar. Piše, kako se je, v nasprotju s Handkejevimi trditvami, zbudil iz postkomunističnega sna, da bi politično konkretno uresničil svoje, naše sanje: ustanovitev lastne države.¹⁰⁴ Do tega po Handkeju ni imel pravice, češ da so narodnostne sanje o samostojni državi preživel relikv 19. st. Handke je pri beleženju svojih spomi-

¹⁰¹ Cit. po: Igor Omerza, *Velikani slovenske osamosvojitve in Udba*. Jože Pučnik – Pseudomarksist (Ljubljana, 2023), str. 21.

¹⁰² *Radetzkyjeva koračnica* je v slovenščini izšla 1982 in 2021, *Kapucinska grobnica* pa 1984, obe v mojem prevodu.

¹⁰³ Peter Handke, *Abschied des Träumers vom Neunten Land. Eine Wirklichkeit, die vergangen ist: Erinnerung an Slowenien* (Frankfurt/Main, 1991).

¹⁰⁴ Drago Jančar, *Poročilo iz devete dežele. Privid in resničnost* (Celovec–Salzburg 1991); Stane Granda, *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo* (Ljubljana, 1999) (dalje: Granda, *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo*).

nov pozabil na veliko tega, zlasti na pravico narodov do samoodločbe¹⁰⁵ – kar je bila civilizacijska pridobitev narodov po I. svetovni vojni in razpadu carske Rusije, Osmanskega cesarstva in Habsburške monarhije, ki jo Handke doje-ma kot ječo narodov. Po koncu vélike vojne smo Slovenci pravico narodov do samoodločbe izkoristili za ustanovitev južnoslovanske kraljevine. In jo očitno hkrati z ustanovitvijo ne samo te, pač pa tudi naslednje, SFRJ, kot so nam Slo-vencem nenehno razlagali, brez ostanka tudi konzumirali.

Danes se spričo v petinštiridesetih letih po koncu II. svetovne vojne zako-ličenih smernic razvoja v socialistični demokraciji ni čuditi okoliščini, da se države naslednice SFRJ s Slovenci vred več kot trideset let zagrizeno trudijo še naprej gojiti že nekdanj suboptimalne modele funkcioniranja neke dežele, s spornimi praksami vred.

Mira Miladinović-Zalaznik

MIT DEM SERBISCHEN PATRIARCHEN GAVRILO BEI WINDISCH- GRAETZ ÜBER JUGOSLAWIEN UNTER DEM ZEPHER DER KARADORĐEVIĆ

ZUSAMMENFASSUNG

In der vorliegenden Studie wird mithilfe der Primär- und Sekundärliteratur unter der Heranziehung von Artikeln der zeitgenössischen slowenischen Tagespresse in Slowenisch und Deutsch, der Dokumente aus dem Archiv der Republik Slowenien, Ljubljana (ARS), wie auch der Memoaristik ein bisher unerfor-schtes, weil unbekanntes Ereignis vom Ende des II. Weltkriegs einer näheren Untersuchung unterzogen. Am Hintergrund der Begebenheiten im südslawi-

---

¹⁰⁵ Granda, *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo*; Mira Miladinović Zalaznik, "Der Gang durch Slowenien. Peter Handkes und Drago Jančars Auseinandersetzung mit dem beginnenden Zerfall Jugoslawiens", v: *Peter Handkes Jugoslawienkomplex: eine kritische Bestandsaufnahme nach dem Nobelpreis*, ur. Vahidin Preljević in Clemens Ruthner (Würzburg, 2022), str. 171–184.

schen Raum der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts werden jene Sachverhalte näher erforscht, die das Verhältnis des Geschlechts derer zu Windisch-Graetz zur Dynastie Karadordević, dem serbischen Patriarchen Gavriilo Dožić und dem Nachkriegs-Jugoslawien der revolutionären Kommunisten näher beleuchten sollen.

Windisch-Graetz, deren Adelsprädikat nach ihrem damaligen Wohnort Windisch-Graetz (Slovenj Gradec) lautet, das schon zur Zeit der Verleihung im slowenischen ethnischen Gebiet lag, sind wohl erstmals eher unsanft in einen indirekten Kontakt mit der südslawischen Dynastie Karadordević getreten. Es ging dabei um die Agrarreform 1919, infolge welcher sie im neu gegründeten Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen, wo sie nach dem Zerfall der Habsburger Monarchie lebten, einen Teil ihres Besitzes (überwiegend Wälder) eingebüßt haben. Ihre nächsten Kontakte sind anlässlich der Veräußerung ihres Schlosses Seebach / Jezernica im malerischen Bled / Veldes in Oberkrain an Alexander I. von Jugoslawien anlässlich seiner Verheiratung erfolgt. Der Verkauf dieses Besitzes hätte der Festigung ihrer ökonomischen Lage dienen sollen.

Doch mussten sie, um das Überleben ihrer Familie langfristig zu sichern, andere Maßnahmen ergreifen. Sie entschlossen sich, ihren Restbesitz nicht zu veräußern, aus dem neuen südslawischen Königreich nicht auszuziehen, sondern dort zu bleiben, wo sie seit 600 Jahren freiwillig lebten. So haben jene Familienmitglieder, die ihr Diplom in Ökonomie, Forstwirtschaft und Elektrotechnik erlangt hatten, eine eigene Holzverarbeitungsindustrie aufgebaut, was mit Anteilen der einzelnen Familienmitglieder bewerkstelligt wurde.

Im II. Weltkrieg stellten sie sich gegen die deutschen Besatzer, wobei sie sowohl mit den Partisanen als auch mit den Alliierten, da vor allem Engländern, zusammengewirkt haben. Im März 1944 wurde ihr Stamm-Schloss Haasberg / Hošperk nahe Postojna / Adelsberg samt der Gruft mit 22 Särgen von den Partisanen verwüstet und niedergebrannt. Dessen ungeachtet unterstützten sie weiterhin die Partisanen, obwohl sie auch weltanschaulich nicht kompatibel waren.

Gegen die deutschen Besatzer im okkupierten Jugoslawien stellte sich auch der serbische Patriarch Gavriilo. Er unterstützte den Militärputsch gegen den Regenten Paul Karadordević und dessen Regierung, die den Beitritt Jugoslawiens zu Drei-Mächte-Pakt unterschrieben haben. Nachdem der König Peter II. Mitte April 1941 ins Exil ging, wurde der Patriarch von den Deutschen gefangen genommen und jahrelang gefangengehalten. Er verbrachte zwei Monate im KZ Dachau. Von dort wurde er nach Wien transferiert, wo er begann, sich mit den im Lande kämpfenden Anführern diverser königstreuer Einheiten (Nedić, Ljotić, Ačimović) zu treffen und zu konferieren.

Während der letzten Kriegswochen wurde im März 1945 bei Windisch-Graetz in Adelsberg / Postojna ein 12-tägiges Treffen unter dem Vorsitz des

serbischen Patriarchen Gavriilo Dožić abgehalten. Hier wurde über eine künftige südslawische Koalitionsregierung in dem, wie man mit Sicherheit annahm, Königreich Jugoslawien beratschlagt. Über dieses Ereignis, das bisher unbekannt war, hat sich ein einziges Dokument erhalten, das vom jugoslawischen militärischen Sicherheitsdienst stammt, der der Anführung der revolutionären Kommunisten unterstand.

Die Bedeutung dieses Treffens in Postojna kann gar nicht hoch genug eingeschätzt werden, da es zeitlich mit jenem Treffen über eine Koalitionsregierung verlief, das am 7. März 1945 von den Revolutionären in Belgrad abgehalten wurde. Diese haben eine Regierung des künftigen demokratisch-sozialistischen föderativen Staates gebildet, der *weniger* als ein Viertel der Minister aus dem bürgerlichen Lager angehörte. Dies bedeutete eine starke Abweichung von dem von Churchill und Stalin in Moskau am 9. Oktober 1944 für Jugoslawien beschlossenen Verhältnis von "fifty-fifty". Die in Postojna angedachte Koalitionsregierung hätte wohl aus königstreuen Politikern der Exilregierung, unter der Heranziehung von den im Lande königsnahen Kämpfenden, aber auch der Persönlichkeiten des bürgerlichen Lagers zusammengesetzt werden sollen.

Nach Kriegsende mussten Windisch-Graetz als reiche, mit Beziehungen in Europa und Amerika und guten Kontakten zur Katholischen Kirche ausgestattete Zeitgenossen trotz ihrer 600jährigen Präsenz im slowenischen ethnischen Gebiet wegen des nunmehr herrschenden revolutionären Terrors aus dem Land fliehen. Als Bürger deutscher Herkunft (obwohl familiär seit Jahrhunderten international ausgerichtet und mit ordentlichen Slowenischkenntnissen ausgestattet), die zur Elite zählten und die man nach dem Krieg auszumerzen trachtete, auch durch Liquidierungen, die rechtswidrig durchgeführt wurden, zahlten sie einen hohen Preis für ihre Herkunft, ihr Wissen, ihre Tradition, ihren Legitimus und Reichtum. Sie zahlten mit der Konfiszierung ihrer Besitztümer und dem bis heute unaufgeklärten, gewaltsamen Tod von Gottlieb von Windisch-Graetz (1899) nach Januar 1946, der am 13. Mai 1945 in Triest vom jugoslawischen militärischen Sicherheitsdienst Ozna entführt und nach Ljubljana verbracht wurde.

Viri in literatura

ARS – Arhiv Republike Slovenije, AS 1931, fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije (RZNS SRS) 1918–2004.

Jutro – Ljubljana, letnik 1922, 1941, 1945.

Mariborer Zeitung / Marburger Zeitung – Maribor, letnik 1939, 1941, 1945.

Slovenec – Ljubljana, letnik 1922.

Slovenski narod – Ljubljana, letnik 1941.

Slovenski poročevalec – Ljubljana, letnik 1945.

"Elisabeth Marie Petznek", dostopno na: https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Elisabeth_Marie_Petznek, pridobljeno: 14. 3. 2023.

Granda, Stane, "Windischgrätz", *Slovenska biografija*, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi841332/#slovenski-biografski-leksikon>, pridobljeno: 2. 11. 2022.

Grdina, Igor, "Karadordeviči", *E-enciklopedija Slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti*, dostopno na: <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/karadordevici/>, pridobljeno: 28. 3. 2023.

Od krone do dinarja, dostopno na: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/slovenici-zacenjajo-se-novi-casi-1918-1932/>, pridobljeno: 9. 3. 2023.

"Petznek, Elisabeth Erzherzogin Elisabeth Marie", dostopno na: <http://www.dasrotewien.at/seite/petznek-elisabeth-erzherzogin-elisabeth-marie>, pridobljeno: 14. 3. 2023.

Seznam vseh odvetnikov vpisanih v OZS od leta 1918 do leta 2018, dostopno na: <https://www.odv-zb.si/odvetniska-zbornica/imenik/seznam-vseh-odvetnikov-vpisanih-v-ozs-od-leta-1918-do-leta-2018/>, pridobljeno: 18. 4. 2023.

TIGR – abc seznam članov tajne protifašistične in revolucionarne organizacije na Primorskem, dostopno na: <https://vojastvo-military.si/wp-content/uploads/TIGR-KONČNI-SEZNAM.pdf>, pridobljeno: 9. 11. 2022.

.....

Aplenc, Andrej, "Dvakrat na Golem otoku", *Goli otok po sedemdesetih letih*, ur. Manca Erzetič (Ljubljana, 2021), str. 9–17.

Bajc, Gorazd, "Plačanci – agenti / špijoni zahoda: Primer retorike povojnih jugoslovanskih oblasti glede pomena in vloge TIGR-a in ocene britanskih obveščevalnih služb", *Acta Histriae* 15, št. 1 (2007), str. 261–276.

Bronsen, David, *Joseph Roth. Eine Biographie* (Köln, 1974).

Ferenc, Tone, "Priprave na konec vojne", v: *Slovenija v letu 1945*, ur. Aleš Gabrič (Lju-

bljana, 1996), str. 7–36.

Granda, Stane, *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo* (Ljubljana, 1999).

Granda, Stane, *Pot v samoslovenstvo* (Ljubljana, 2022).

Grdina, Igor, *Ivan Hribar. "Jedini resnični radikalec slovenski"* (Ljubljana, 2010).

Gregorič, Milan, "Kako se je pisalo in kako se še piše Tigru", *Vipavska*, 3. 2. 2021, dostopno na: <https://vipavska.eu/2021/02/03/kako-se-je-pisalo-in-kako-se-se-pise-tigru/>, pridobljeno: 9. 11. 2022.

Handke, Peter, *Abschied des Träumers vom Neunten Land. Eine Wirklichkeit, die vergangen ist: Erinnerung an Slowenien* (Frankfurt/Main, 1991).

Henley Windisch-Graetz, Lotti, *Grammy's Stories* (s. l., 2002).

Hribar, Ivan, *Moji spomini. II. del* (Ljubljana, 1984).

Iveljič, Iskra in Preinfalk, Miha, "From the Habsburg to the Karadordević Dynasty. The Position of Croatian and Slovenian Nobility in the Yugoslav State", *Acta Historiae* 30, št. 1 (2022), str. 185–214.

Jančar, Drago, *Poročilo iz devete dežele. Privid in resničnost* (Celovec–Salzburg 1991).

Mikola, Milko, *Zaplemba premoženja v Sloveniji v obdobju 1943–1952* (Celje, 1999).

Mikola, Milko (ur.), *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji. II. del* (Ljubljana, 2008).

Miladinović Zalaznik, Mira, "Nepartizanski odpor proti okupatorju na Slovenskem. Primer plemiške družine Maasburg in sorodnikov", *Annales, Ser. Hist. sociol.* 29, št. 4 (2019), str. 645–660.

Miladinović Zalaznik, Mira, "Auf der Suche nach Gottlieb Fürst Windisch-Graetz", v: *Europa östlich des Westens. 30 Jahre der Transition. Quo vadis? / Europe East of West. 30 Years of Transition. Quo vadis?*, ur. Mira Miladinović Zalaznik in Dean Komel (Ljubljana, 2021), str. 231–264.

Miladinović Zalaznik, Mira, "Dolžnost spomina – Goli otok danes", v: *Goli otok po sedemdesetih letih*, ur. Manca Erzetič (Ljubljana, 2021), str. 53–66.

Miladinović Zalaznik, Mira, "Der Gang durch Slowenien. Peter Handkes und Drago Jančars Auseinandersetzung mit dem beginnenden Zerfall Jugoslawiens", v: *Peter Handkes Jugoslawienkomplex: eine kritische Bestandsaufnahme nach dem Nobelpreis*, ur. Vahidin Preljević in Clemens Ruthner (Würzburg, 2022) str. 171–184.

Mladenović, Milan (ur.), *Memoari Patrijarha srpskog Gavrila* (Beograd, 1990).

Mlakar, Boris, "Domobranstvo in konec vojne", v: *Slovenija v letu 1945*, ur. Aleš Gabrič (Ljubljana, 1996), str. 37–44.

Mohar, Katarina, *Vila Bled* (Ljubljana, 2016).

Omerza, Igor, *Klič U za umor* (Celje, 2014).

Omerza, Igor, *Udba in akcija Sever* (Ljubljana, 2020).

Omerza, Igor, *Kocbek, Pabor, Jančar in Udba. Pritlehna ozadja propadla socialistične Slovenije* (Ljubljana, Bohinjska Bistrica, 2022).

Omerza, Igor, *Velikani slovenske osamosvojitve in Udba. Jože Pučnik – Pseudomarksist* (Ljubljana, 2023).

- Podbersič, Renato, ml.**, "Represija nad nasprotniki revolucije na Primorskem", v: *Nasilje vojnih in povojnih dni*, ur. Nevenka Troha (Ljubljana, 2014), str. 139–155;
- Podbersič, Renato, ml.**, "Žrtve revolucije med Romi na Slovenskem", v: *Revolucionarno nasilje, sodni procesi in kultura spominjanja. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta*, ur. Mateja Čoh Kladnik (Ljubljana, 2014), str. 78–94.
- Podbersič, Renato**, "Goli otok v zgodovinski zavesti", v: *Goli otok po sedemdesetih letih*, ur. Manca Erzetič (Ljubljana, 2021), str. 103–118.
- Radić, Radmila**, *Život u vremenima. Patrijarh Gavrilo (Dožić) 1881–1950*. Drugo prošireno i dopunjeno izdanje (Beograd, 2011).
- Radić, Radmila**, "O Memoarima patrijarha srpskog Gavrila Dožića kao o istorijskom izvoru". Besedilo je pripravljeno kot predgovor k novi izdaji knjige *Memoari patrijarha srpskog Gavrila*.
- Ratkajac, Hrvoje**, *Industrializacija in prostor: Severni Jadran med Austro-Ogrsko, Italijo in veliko gospodarsko krizo (1900–1940)* (Koper, 2015).
- Sirc, Ljubo**, *Dolgo življenje po smrtni obsodbi* (Ljubljana, 2010).
- Stekl, Hannes in Wakounig, Marija**, *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert* (Wien–Köln–Weimar, 1992).
- Svetina, Albert**, *Od osvobodilnega boja do banditizma. Pričevanje Alberta Svetine* (Ljubljana, 2011).
- Šorn, Jože**, "Cene in mezde ter gospodarski položaj industrijskega delavstva na Slovenskem neposredno po prevratu", *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, št. 1–2 (1967), str. 233–235.
- Špelec, Sara**, "Zaboga, saj sem vendar jaz na pol Slovenec!" *Naš najdražji gost kralj Aleksander I. Karadordevič v slovenski časopisni zapuščini (1918–1934)* (Ljubljana, 2017).
- Vode, Angela**, *Skriti spomin*, ur. Alenka Puhar (Ljubljana, 2004).
- Windisch-Graetz, Hugo**, *Unsere Familiengeschichte. Bisherige Resultate. Erforschungen der Uranfänge. Lose Zusammenhänge und Vermutungen. Denkwürdiges* (Bolzano, 1959).
- Žigon, Tanja**, *Grad Haasberg in knezi Windischgraetz* (Logatec, 1992).

Author: **MILADINOVIĆ ZALAZNIK Mira**
Ph.D., Full Professor (retired), Researcher
Institute Nova Revija for the Humanities
Vodovodna 101, SI–1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **THE SERBIAN PATRIARCH GAVRILO AT WINDISCH-GRAETZ FAMILY DISCUSSES
YUGOSLAVIA UNDER KARADORDEVIĆ'S SCEPTER**

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 23 (2023), No. 2, pp 459–488, 89 cit., 105 notes, 5 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in German)

Keywords: Karadordević, Windisch-Graetz, Ivan Hribar, Serbian Patriarch Gavrilko Dožić, coalition government

Abstract: The paper, written on the basis of primary and secondary sources, articles in the daily press, documents from ARS-archive, Ljubljana, and memoirs, discusses the relationship between the Karadordević dynasty and the Windisch-Graetz family, which lived in Slovenia for 600 years and which received its noble title after the place where they resided, Slovenj Gradec (Windischgrätz). It concentrates on the time after the collapse of the Habsburg Empire and the emergence of the South Slavic monarchy during the interwar and post-war period after 1945. It focuses on an unknown twelve-day gathering in Postojna in March 1945, which was attended by representatives of "our enemy camp" in the presence of the Serbian Patriarch Gavrilko Dožić. They discussed the future Yugoslav coalition government.